

הלכות תפלה קיד

שכו

קיד רין הזכרת הרוח ונשם ומל וכו' י"א סעיפים:

א ברכה שניה אינה פותחת בברוך מפני שהיא סמוכה להזכרתה¹ וכן כל ברכות האחרות הן סמוכות זו לזו לכן הן מוחזקות בברוך ואין פותחות בברוך².

ומתחילת להזכיר הגשם בברכה שניה³ בתפלת מוסף של שמיני עצרת ואין פוסקין עד תפלת מוסף של יום טוב הראשון של פסח⁴ והזכרה זו היא ריצוי שאלה⁵ שמרם שישאלו הגשמים בעונתם כשיגיע זמן השאלה⁶ מרצין לפניו בהזכרת גבורותיו שמוריד גשמים⁷ וקבעו הזכרה זו בברכת מחיה המתים מפני שהגשמים הם שקולים כתחיית המתים⁸ שכשם שתחיית המתים חיים לעולם כך הגשמים חיים לעולם⁹.

והיה מן הדין להזכיר ולרצות לפניו מיום טוב הראשון של חג שבחג נידונים על המים¹⁰ אלא לפי שהגשמים הם סימן קללה בהג הסוכות שאי אפשר לישוב בסוכה בשעת הגשם¹¹ אין מוזכרין הגשם עד עבוד ז' ימי ישיבה בסוכה¹² וראוי היה להתחיל להזכיר מיד בליל יום טוב האחרון¹³ אלא לפי שבתפלת ערבית אין כל העם בבית הכנסת נמצא זה מוזכר וזה אינו מוזכר ויעשו אגרות אגרות¹⁴.

ולמה אין מוזכרין בשחרית¹⁵ לפי שאסור להזכיר הגשם עד שיכריזו הש"ס¹⁶ או השמש¹⁷ בקול רם מוריד הגשם קודם התפלה¹⁸ ובשחרית אי אפשר להכריז מפני שצריך לסמוך גאולה לתפלה¹⁹ לפיכך אף מי שהוא חולה או אנוס²⁰ שמותר לו להקדים תפלתו לתפלת הצבור אפילו בבית הכנסת²¹ כשאר ימות השנה כמו שנתבאר בסיומן צ"ב אסור לו להקדים תפלת מוסף של שמיני עצרת לתפלת הצבור אפילו בביתו²² לפי שאסור להזכיר הגשם עד שיכריזו בצבור.

אבל אם יודע שהכריזו בצבור אע"פ שהוא לא שמע מוזכר²³ וממעם זה הבא לבית הכנסת והצבור התחילו להתפלל יתפלל ויזכיר²⁴ אע"פ שהוא לא שמע כשהכריזו והדר במקום שאין מנוין ימתין עד זמן שמתפללים בקהילות²⁵:

טו רא"ש שם בפירושו הירושלמי שם. מ"ז שם. מ"א שם (ברושלמי ותוס' שם) ורא"ש ומ"ז הובא עוד מעם, הביאו רבנו דהקן מן ס"ב.

טז ראה ראב"ד הובא עבור רא"ש שם (הובא בפ"ו שם), שיע' ס"ב, ב"ח ד"ה ותו (ואילן). וראה הפרס' סי' קפנ. המגיד דני תפלה סי' נג.

יז מנהיג מדרא"ק מנהיג שמע"צ סי' סב. ורמ"א שם. וראה מ"ז ס"ק ג.

יח עיי' ב"ק"א (לא הניע לדינו). וראה גם בסידור התפלת שלש נרלים), ומוסף: לפיכך לא די בשכריו משיב הרוח לכר אלא יאמר גם בן מורד הגשם. וכששמעו ההרבה לפני שהרית ע"י אלק' ה"ב ע"י ג. ה' המגידים – ה"כ ע' 69.

יט כהלעיל סי' קיא ס"א ושי"ב.

כ דהר"ה תענית סי' התמד הובא כדא"ש ריש תענית סי' ב. ובמור. שיע' ס"ב.

כא עיי' מ"א סי' צ ס"א. וראה גם ב"ח ד"ה והדי' בתב. פרישה אות ה.

כב מ"א ושי"ב.

כג ב"י. ומ"א ס"ק ב.

כד שיע' ס"ב.

כה ירושלמי ריש תענית. ראב"ה תענית סי' התמד. רא"ש ריש תענית סי' ב. מור ושיע' שם.

כו מ"א שם. וראה עיי' לעיל סי' צ ס"א.

א ראה לעיל סי' ו ס"ו ושי"ג.

ב טור ולבית רס"י קינ ורס"י קיד. וראה לקמן סוף ס"ה. לעיל סי' כ ס"א.

ג משה ברכות ג' א. מור ושיע' ס"א. וראה לקמן ס"ג.

ד משה תענית ב, א (ראה נ"ג שם ה' רע"א). מור ושיע' שם. וראה בסידור (תפלת שלש נרלים). וראה לקמן סי' קי ס"ב ש"ה לענין שאלה.

ה גמ' שם ד, ב רש"י ד"ה הזכרת (תוס' ד"ה ורא.

ו כהלעיל סי' קי ס"א.

ז ראה מנהיג. ונ"ג ריש תענית. וראה לקמן סי' קי ס"ד שהוא סידור שבחו של מקום.

ח ברכות ג' א. מור. לבית ס"א.

ט ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב, ותענית פ"א ה"א. טור. מ"ז ס"ק א. וראה לקמן ס"ג.

י עיי' רש"י תענית ב, א ד"ה ואידי. ותוס' תענית שם ד"ה אלא. וראה לעיל סי' קיא ס"ב ושי"ג.

יא ראה לקמן סי' תרל"ט ס"א ואילן.

יב משה תענית שם ושי"ב ד"ה סימן ותוס' ד"ה נאמתה.

יג ירושלמי ריש תענית (הובא בתוס' תענית ב, ב ד"ה העובר), לפי ה"א"ש ריש תענית סי' ב. מ"ז ס"ק ב. מ"א ס"ק א.

יד ראה עיי' לקמן סי' קיז ס"ב. וראה לקמן סי' תסח ס"ג.

ב וכן לענין הפסקה אין פוסקין מלהזכיר עד שמכריזין בבית הכנסת מוריד המל קודם תפלת מוסף יום טוב הראשון של פסח¹³ במקומות שנוהגין לומר מוריד המל במקום מוריד הגשם בימות החמה¹⁴ שהכרות המל סימן הוא להם להפסקת הזכרת הגשם וקודם הכרזה זו אין הצבור מפסיקין מלהזכיר הגשם כדי שלא יהיה דבר מעורב בניהם¹⁵ שזה מזכיר וזה אינו מזכיר ויהיה אגרות אגרות אבל היחיד שמתפלל בינו לבין עצמו¹⁶ רשאי להזכיר המל במקום גשם.

ובמדינות אלו (שאין נוהגין להזכיר מל בימות החמה במקום הגשם)¹⁷ ואין הכרות מל סימן כלל להפסקת הזכרת גשם¹⁸ נוהגין שלא להפסיק מלהזכיר גשם עד תפלת המנחה ששמענו כבר מוש"ץ שפסק בתפלת מוסף¹⁹ אבל בתפלת מוסף כל הקהל וגם הש"ץ מזכירין הגשם בתפלת לחש כדי שלא יהיה דבר מעורב בין הצבור שאין אפשר להכריז קודם התפלה שיפסיקו מלהזכיר הגשם מפני שגורא כממאנים בגשמים²⁰ על דרך שאמרנו²¹ אין מתפללין על רוב טובה ומה שאין הש"ץ פוסק בתפלת השחר²² הוא משום אותם שלא היו בבית הכנסת בערבית וכשישמעו שהש"ץ אינו מזכיר בשחרית יסברו שמפסיקין מלהזכיר בתפלת ערבית²³ שהיום הולך אחר הלילה בכל מקום ולשנה הבאה לא יזכירו בערבית ונמצא זה מזכיר וזה אינו מזכיר:

ג בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר²⁴ לא בהזכרה שבכרכת מחיה המתים ולא בשאלה שבכרכת השנים²⁵ מפני שאינן נעצרים לעולם²⁶ ואם בא להזכיר מזכיר.

ונוהגין בכל המקומות לומר משיב הרוח בהזכרה בימות הגשמים²⁷ ואין מזכירין את הרוח בשאלה אבל בימות החמה אין מזכירין אותו כלל מפני שאינו מתבקש אלא בימות הגשמים כדי לנגב ליחות הארץ שהוא מרובה²⁸ ואם לא הזכירו בימות הגשמים²⁹ או שהזכירו בימות החמה אין מחזירין אותו אפילו לא סיים עדין הברכה³⁰.

והמל שהוא דבר המתבקש לעולם³¹ יש מקומות שנוהגין³² להזכירו בימות החמה ולשאל אותו בין בימות החמה בין בימות הגשמים שאף שאין נעצר לעולם מ"מ מבקשים שהיה

כז רבי'ז הובא בטור. ט"ז ס"ק ד. וראה ר"ן ריש תענית (א, ב בר"ה מתני'). ועי' בסדור (תפלת שלש נגלים).

כח ראה בסעוף הבא ע"ש.

כט ראה לבוש ס"ב וסוף ס"ג. וראה השגת הראב"ד על דבאור ובאורי ור"ן ריש תענית (א, מע"ב ד"ה ירושלמי בפ' הירושלמי שם. וראה להלן ס"ב ק"ו ס"ב שהיה

מקם שאין מפסיקין בלילה.

ל ט"ז שם בפ' הירושלמי שם. וראה ר"ן שם ד"ה מתני'.

ב"י ד"ה וכתב הר"ן.

לא ראה בסעוף הבא ע"ש.

לב ראה לבוש סוף ס"ג. ורישה סוף ס"ג ד"ה כתוב.

לג סדר רב עמרם הבא בראב"ה תענית סוף ס"ב התמוד

וברא"ש ריש תענית ס"ב ב. מנהגו מהרא"ק ס"ב קט.

ספר הגהות (מורנא) מנהג פסח. דו"א ס"ג. וראה לקמן

ס"ב תפח ס"ג. ועם שההדיר שאחר תפלת מוסף ע"ש שפסק

הש"ץ שוב אינו מזכיר.

לד כרוש סוף ס"ג. מ"א ס"ק ה.

לה תענית כג, א.

לו ירושלמי ריש תענית.

לז ירושלמי שם וכפירושו הרא"ש ריש תענית ס"ב ב (לענין

הזכרה, ועי' בסוף דבריו). וראה באורי ור"ן ריש תענית

(א, ב ד"ה ירושלמי בפ' הירושלמי. לבוש סוף ס"א).

לח תענית ג, א. מור.

לט ראה ב"י ס"ב ק"ו ד"ה ומ"ש אבל ולקמן שם ס"ד.

מ ראה להלן ס"ו.

מא ראה סדור רמ"ן ע"ב ב. סדר רב עמרם רמ"ב בסדר

התפלה. מחזור ישרון. מור וש"ץ ס"א.

מב ר"ן פ"ג תענית (א, א ד"ה גירין). לבוש ס"ג

בהגדה.

מג תענית ג, ב. מור וש"ץ ורמ"א ס"ג.

מד ט"א ס"ק ד.

מה תענית ד, א. ר"ן ריש תענית (א, א ד"ה וגירין).

מו ראה רמ"ב ס"א מ"ה תפלה דפ"ו ובסדר התפלה.

המנהג ר"ת תפלה. ר"ן שם רמב"א תענית ג, א. מור.

ס"ב קיד וס"י ק"ו בשם מנהג ספרד. ש"ע ס"ג ומ"א ס"ג ג

(לענין הזכרה). וראה בסעוף הקודם. ולהלן סוף ס"ו (ושם

בהגדה בשו"ג לענין הזכרה בימות הגשמים).

הלכות תפלה קיד

שכמ

לברכה¹⁰⁰ שלפעמים אינו לברכה¹⁰¹ ואם הזכירו בימות הגשמים¹⁰² או שלא הזכירו בימות החמה¹⁰³ או שלא שאל אותו בין בימות החמה בין בימות הגשמים¹⁰⁴ אין מחזירין אותו אפילו לא סיים עדיין הברכה¹⁰⁵ מאחר שלא חייבו חכמים כלל להזכיר בטל וברוחות ובמדינות אלו¹⁰⁶ נוהגים לשאול המל בימות הגשמים ולא בימות החמה ולא להזכירו לא בימות החמה¹⁰⁷ ולא בימות הגשמים ואם הזכירו ושאל אותו אין מחזירין אותו (כגון שאמר ותן מל וזכר קודם שאמר ומטר¹⁰⁸):

ד אם אמר מוריד הגשם בימות החמה מחזירין אותו¹⁰⁹ לפי שהגשמים בימות החמה אינם אלא סימן קללה לכן הצריכו לזה שהזכיר קללה בתפלתו¹¹⁰ שיהזור ויתפלל בלא קללה אותה ברכה שהזכיר בה קללה לפיכך הוא צריך לחזור לראש הברכה¹¹¹ שאם יהזור למכלכל חיים לא יבטל בזה מה שהזכיר שלא כרין שכן דינה של הזכרה בימות הגשמים לומר מכלכל חיים אמר מוריד הגשם ואם נזכר אחר התימת הברכה¹¹² צריך לחזור לראש התפלה לפי שכל הטועה באינו ברכה בענין שצריך לחזור ולתקן טעותו ולא חזר עד שחתם ברכה זו¹¹³ לא די לו שיהזור למקום שטעה לתקן טעותו אלא צריך לחזור לראש הברכה כמו שיתבאר¹¹⁴ וג' ברכות ראשונות חשובות בכרכה אחת כמו שיתבאר¹¹⁵:

ה ואפילו בומן שהגשם אינו סימן קללה¹¹⁶ כגון שלא יצא עדיין ניסן של חמה¹¹⁷ ואפילו אם צריכים לגשמים¹¹⁸ מחזירים אותו שכיון שרוב הזמן שפוסקין מלהזכיר גשם הגשם בו סימן קללה לא חלקו חכמים ואמרו שמשעשה שפוסקים מלהזכיר אם הזכיר מחזירין אותו¹¹⁹.

ואפילו בארצות שלעולם הן צריכות לגשמים בימות החמה¹²⁰ בענין שאם שאל בהן גשמים בימות החמה בכרכת השנים אין מחזירין אותו כמו שיתבאר בס' ק"י¹²¹ מ"מ אם הזכיר בהן גשם בתחיית המתים מחזירין אותו שצורך ארצות לגשמים אינו ענין להזכיר אלא לשאלה¹²² (שבשאלה הוא מבקש על ארצו אבל בהזכרה הוא משבח להקדוש ברוך הוא שהוא מוריד גשמים שלא בעתם שהם סימן קללה לארץ ישראל וכיוצא בה לכן¹²³ צריך לחזור ולומר אותה ברכה בלא קללה):

דברכות ס"ה ידן. לכוש ס"ה. וראה לקמן סוף ס"ה.
נח רש"י שם. ראבי"ה תענית רפ"א תתמו הנבא ברא"ש ריש תענית (ירושלמי) וכן פסק הרא"ש שם. מור ושול"ע ס"ה. וראה לקמן ס"ה. וראה לקמן ס"ה ק"י ש"כ"ה לענין שאלה.
נט רא"ש שם. מור ושול"ע שם.
ס ראה תהלה לרוד ס"ה ק"ד ס"ה ד.
סא ראה להלן ס"ה.
סב להלן שם.
סג ד"ו ריש תענית (א, ב ד"ה תו).
סד היינו תקופת ניסן. וראה משנה תענית יב, ב. גע' לקמן ריש ס"ה.
סה הדב רבינו יונה פרק תפלת השחר (כ, א בראש העמוד). וראה ריב"א תענית ג, ב. וראה להלן ס"ה ק"ד ס"א.
סו ר"ז שם. וראה פ"י ס"ק ג.
סז שול"ע שם (ע"י מ"א ס"א ו ברע"תו).
סח ס"א ש"ז.
סט ס"א ס"ק ו.
ע ראה לעיל ריש ס"ד וש"ז.

מז ר"ז שם (ד"ה גמ'). וראה מ"ז ס"ק ח (לענין שאלה) ומ"א ס"ק ד (לענין הזכרה). וראה להלן ס"ג.
מח תענית ג, ר"ב.
מט ראה להלן ס"ה.
נ וירושלמי תענית פ"א ה"א הובא בתוס' ברכות כג, ב ד"ה דא ותענית ג, ב ד"ה בימות, ורא"ש פ"ד דברכות ס"ה ד. רמב"ם פ"י מהל תפלה ה"ח מור ושול"ע ס"ג.
נא כדלקמן ס"ה ק"ז ס"ד וש"ז.
נב מ"א ס"ק ד.
נג מור ס"ה ק"ד ע"י ק"ז בשם מהגה אשכנז. רמ"א ס"ג (לענין הזכרה). וראה גם סרור רס"ג ע"ג יח, כ, כא. סדר רב עשרים.
נד וראה בסעף הקודם. ודלק"ן ס"א. ובסדרו הנספח להזכיר בימות החמה (ראה המעם לקמן סוף ס"ה). וראה סדרו האר"י"ל (ח' שבת).
נה ראה להלן ס"ה ק"ז ס"ג.
נו תענית ג, ב. מור. שול"ע ס"ד. (נד"א).
נז תענית ג, ב. ב ורש"י ד"ה מוריד. (וראה ירושלמי ריש תענית לפי' תוס' תענית ג, ב ד"ה בימות, וברכות כג, ב ד"ה דא, וה"ר"י ברכות שם (ב, ב ד"ה מיהו) ורא"ש פ"ד

הלכות תפלה קיד

ז כימות הגשמים אם לא אמר מוריד הגשם⁸⁰ (אפילו אמר משיב הרוח) מחזירין אותו⁸¹ והוא שלא הזכיר טל⁸² אבל אם הזכיר טל⁸³ אין מחזירין אותו (אפילו לא סיים הברכה⁸⁴) שאף שהטל אינו נעצר⁸⁵ מ"מ שבה הוא להקב"ה בהזכרתו⁸⁶ כמו בהזכרת הגשם שכשם שהגשמים היים לעולם⁸⁷ כך הטל הוא היים לעולם⁸⁸ שעל ידי כך⁸⁹ מתברכת התבואה⁹⁰ (ובכמה מקומות⁹¹ קראו חכמים להטל מל תחיה משא"כ הריהו שאף שאי אפשר לעולם בלא רוחות⁹² אינו נקרא היים לעולם כמו גשם ומל).

לכך יש בני אדם שמוכרין הטל כל ימות החמה⁹³ כדי שאם ישכחו לומר מוריד הגשם כימות הגשמים חזקה שאמרו מוריד הטל כמו שהם גיגלים כימות החמה ואין מחזירין אותו):

ז כמה דברים אמורים שמחזירין אותו⁹⁴ אם לא הזכיר גשם ולא טל כימות הגשמים כשסיים כל הברכה והתחיל ברכה שלאחריה ואז חוזר לראש התפלה ממעם שנתבאר למעלה⁹⁵ אבל אם נזכר קודם שסיים הברכה יאמר משיב הרוח ומוריד הגשם במקום שנוכר שלא קבעו חכמים מקום בתוך הברכה להזכיר שם הגשם אלא אמרו סתם⁹⁶ מחזירין גבורות גשמים כתיית המתים אלא שנהגו לאמרו לפני מכלכל היים לפי שהגשם כלכלה ופרנסה⁹⁷ אבל אם לא אמרו לפני מכלכל היים בכל הברכה מקומה.

ואפילו אם סיים הברכה ונזכר קודם שהתחיל אתה קרוש⁹⁸ א"צ לחזור לראש אלא יאמר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא התיימה ושוב יאמר אתה קרוש שכל שלא התחיל בברכה שלאחריה לא נקרא סיים ברכה זו לגמרי לענין דברים שמחזירין אותו⁹⁹ א"ע שנקרא סיום לענין דברים שאין מחזירין אותו¹⁰⁰ כגון הבדלה כחונן הדעת ויעלה ויבוא בערבית ראש חודש שאין לאמרום כשסיים הברכה א"ע¹⁰¹ שלא התחיל ברכה שלאחריה כמו שיתבאר בס"י רצ"ד צב ותכ"ב צז:

פד ראה תוס' ברכות כג, ב ר"ה הא ותענית ג, ב ר"ה כימות. ראה דיני ריש תענית (א), א ר"ה (צריך) שמוכרים מל רק כימות הגשמים, וכ"ה בב"י ברע"ה תוס' ברכות שם. ועי' רשב"א תענית ג, א. וראה לעיל ס"ג וש"נ.
פה דא"ש ריש תענית הובא בסוד וש"נ ס"ג. לבוש ס"ג. ונעצר במורד ראה לעיל ס"ג קד ס"ח.
פו ראה לעיל סוף ס"ד.
פז משנה ברכות לג, א.
פח ראה ברכות לג, א. תענית ב, רע"ב. וראה לקמן ס"ה ק"א ס"א.
פט דא"ש ריש תענית וסוד בשם אב"ה תענית ס"ה תתנו (עמ' 591), ש"נ ס"ג. וראה לקמן ס"ה קפח ס"ב (לענין ברכת המזון) דידעו אפילו אמר רק תבה אחת מלבד.
צ בב"י (ר"ה ושטא). מ"ו ס"ק יב. מ"א ס"ק ה. וראה לקמן ס"ה ק"ה ס"ה. ס"ה קפח ס"ב.
צא דא"ש פ"ד ברכות ס"ה ז הובא בסוד ס"י דצד.
צב ס"ה וש"נ.
צג ס"ה יד בשע"ל א"ר הניע לרנן, וראה מור וש"נ שם ס"א (לענין דברים המחזרים אותו). תוס' ברכות ל, ב ר"ה מסתברא (לענין דברים שאין מחזרים אותו). רשב"א ברכות כג, א ר"ה כתב אליה ובה ס"ה ק"ד ס"ג. וראה ג"כ לקמן ס"ה קפח ס"ה.

עא ברכות כג, עמוד א וש"נ. מור וש"נ ס"ה. וראה לקמן ס"ה יא.
עב וראה לעיל ס"ה מו ס"ב. ס"ה ק"ה ס"ז – נעצר זמן התפלה לקמן ס"ה יא, ס"ה ק"ה ושם נתבאר המעם שאינו יכול להזכירו בשומע תפלה.
עג ירושלמי ריש תענית. רי"ף ריש תענית. רמב"ם פ"ה מה"ל תפלה ה"ה. תוס' ברכות כג, ב ר"ה הא, ותענית ג, ב ר"ה כימות. דא"ש פ"ד ברכות ס"ה יד. סוד וש"נ ס"ה. וראה לקמן ס"ה ק"ה שיש חילוק בהן בין הזכרה לשאלה.
עד ראה לעיל ס"ג שהזכיר מל כימות הגשמים אין מחזירין אותו.
עה ראה ב"י (ספ"ה ונ"ש רבינו גתב). חקרי הלכות ה"ז יא, א.
עו ראה לעיל ס"ג וש"נ.
עז בב"י (ר"ה ותמידא). ת"א ס"ק ג.
עח ראה לעיל ריש ס"א וש"נ.
עט ראה תנונית ד (ע"ב) [עמוד א]. וראה אנרת בראשית רפ"ה.
פ ראה תענית ד, רע"ב וש"נ ר"ה מל.
פא מ"ו ס"ק יא, וס"ה ק"ה ס"ג. וראה כס"מ פ"ה מה"ל תפלה ה"ה. לבוש ס"ה. וראה לעיל ס"ג.
פב ראה שבת פח, ב וש"נ. וראה אבודרדם, שמענה עשרה.
פג תענית שם.

הלכות תפלה קיד

שלא

ח ג' ברכות ראשונות חשובות כאחת¹³ הואיל ועינים אחד לסדר שבהו של מקום¹⁴ קודם שאלות צרכיו כעבד שמסדר שבה לפני רבו קודם שמבקש פרס ממנו וכן ג' אחרונות חשובות כאחת שהן כעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו כמו שנתבאר בסמ"ק ק"י ב"י¹⁵ לפיכך בכל מקום שמעוה בג' ראשונות חזור לראש התפלה ובג' אחרונות חזור לעבודה¹⁶ בין שהוא יחיד בין צבור¹⁷ אם הוא מעות שאי אפשר לתקנו אלא א"כ יהיור לראש הברכה שמעוה בה כגון¹⁸ שמעוה בחתימתה¹⁹ שחתם בברכה זו בעיני ברכה אחרת²⁰ או שחתם האל הקדוש בעשרת ימי תשובה ולא נזכר עד לאחר כדי דבור²¹ שאי אפשר לו לתקן מעותו ע"י שיחזור ויחתום כהוגן שאין חזרה מועלת אלא בתוך כדי דבור.

וכיוצא בזה בברכות אמצעיות צריך לחזור לראש ברכה זו²².

וה"ה אם חתם כהוגן אלא (שכל נוסח הברכה עד החתימה אמר נוסח אחד שלא כענין ברכה זו כלל²³ ולא נזכר עד לאחר שחתם) (אי שלא אמר שום נוסח תחלה רק החתימה בלבד²⁴ שנמצא) שלא אמר ברכה זו אלא במטבע קצר כברכת הפירות והמצות שפתיחתן היא חתימתן²⁵ ושינה ממטבע שמטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו²⁶ וצריך לחזור לראש ברכה זו אם היא מברכות אמצעיות ובג' ראשונות צריך לחזור לראש ובג' אחרונות לעבודה (ואצ"ל אם דילג ברכה אחת לגמרי²⁷ ולא נזכר עד אחר חתימת ברכה שאחריה) שא"כ כשיאמר במקום שנוכר הו"ל השניה כמעט באמצע²⁸.

אבל אם דילג באמצעה²⁹ (ואפילו אמר במקום הדילוג נוסח אחר שאינו מעין ברכה זו³⁰) כל שחתם כהוגן (ואמר קודם החתימה³¹ אינו בקשה כענין ברכה זו ואמרה בלשון משונה מתוקן חכמים³²) אינו נקרא משנה ממטבע שמטבעו חכמים בברכות כמו שנתבאר בס"י ס"ד³³ וס"ח³⁴ שאינו נקרא משנה ממטבע שמטבעו חכמים³⁵ אלא כשמשנה בפתחתן או בחתימתן בברכות שחזותמות בברוך ופתחות בברוך ([ו]ברכות י"ח שהזותמות בברוך ואינן פתחות בברוך אף אם שינה פתיחתה ואמרה בלשון אחר בענין הברכה דינו כאלו שינה באמצע ברכה שהרי הן ברכות הסמוכות זו לזו³⁶ ובל פתיחתה היא כמו אמצע ברכה):

ב כל מקום שאמרו חז"ר לברכה שמעוה בה³⁷ כגון שדילג או מעה בחתימת ברכות אמצעיות או בג' אחרונות שחזור לעבודה שהיא ראשיתן או שהזכיר הגשם בימות החמה

קז המנהיג דיני תפלה ס"ו סו הובא בב"י רס"ו קכב. ח"א ס"ק מ.

קח חו"ס' ברכות לד ע"א ד"ה אמצעיות, ראה לקמן ס' קטב ס"ד וש"נ.

קט ראה לקמן שם.

קי ראה גם לעיל ס' קד ס"א.

קיב ע"י נטו ושוע"ר ס"א (לענין ברכות ק"ש בשחר, שבאם פתחתה וחתימתה כהקנה יצא אף שבאמצע אמר נוסח של ערבות) וש"נ.

קיג ע"י לעיל ס' נטו וש"נ.

קיח כסף משנה ברע"ת הרמב"ם פ"א מהל' ברכות ה"ו. הובא במ"א ס"ו סד ס"ק ג.

קיט סעף יב.

קכ סעף א וש"נ.

קכא שם.

קכב ראה לעיל ריש ס"א וש"נ.

קכג ראב"ד העניית סוף ס' התמו. מור וש"ע ס"ו ב"ח.

צד חו"ס' ברכות לד, א ד"ה אמצעיות. מור. חו"א ס"ו. גבוש בסוף חס"י. וראה לעיל ס' קד ס"ד. ס' קד ס"ד.

צה לקמן ס' קט ס"ד. ס' קטב ס"ב ס' הקטב ס"א.

צו ברכות לד ע"א.

צז ויש"נ.

צח דב הווא ברכות שם. מור שם. רמ"א שם.

צט טור וחו"א שם.

צק וראה ע"ד הרמב"ם לעיל ס"ד וש"נ.

ק חו"ס' ברכות לד, א ד"ה אמצעיות. ח"א ס"ו מ.

קא ראה שו"ע ס"ו רס ס"ב (לענין ברכות התנין). וראה לקמן רס"י תפ"ו (לענין תפלת יו"ט), רס"י הקטב (לענין האל הקדוש), וש"נ.

קב לענין שקיור כדי דיבור ראה לקמן ס' רו ס"ג.

קג ראה לקמן ס' קטב ס"ד וש"נ.

קד ראה ע"ז לעיל ס' נטו וש"נ (לענין ברכות ק"ש) וש"נ.

קה ראה לקמן ס' קטב ס"ג. ס' קטב ס"א.

קו ראה לעיל ס' מו ס"ה וש"נ.

שלב

הלכות תפלה קיד-קטו

שחזור לראש ברכה שניה אם לא סיים הברכה ק"ט הכל לא אמרו אלא כשטעה בשוגג אבל במיד ומתכוין צריך לחזור לראש התפלה וה"ה אם שח במזיד כמו שנתבאר בס"י ק"ד קכ:

י המתפלל ואינו יודע אם הוכיר הגשם אם לאו קכא עד שלשים יום חזקה מה שהוא למוד הוא מזכיר מבאן ואילך מה שהוא צריך הוא מזכיר לפיכך אם ממופק בימות החמה אם הוכיר מוריד הגשם עד שלשים יום בחזקה שהוכירו כמו שהיה רגיל כל ימות החורף וצריך לחזור קכב ובימות הגשמים צריך גם כן לחזור קכג עד שלשים יום במדינות אלו שאין מזכירין מל בימות החמה קכד והרי כל שלשים יום הוא בחזקה שלא הוכיר לא מל ולא גשמים כן הסתם לאחר ל' יום א"צ לחזור שכבר נתרגל לשונו לומר בהלכה וכן הסתם אמר בהרגל לשונו ואפילו אם שנג או פשע יום או יומים ולא התפלל כלל קכה לא הרע חזקתו בזה וכיון שהחזק ברוב אלו ימים דיו בכך שכיון שאחר שלא הוכיר איזה יום חזר אח"כ והוכיר עד תום ל' יום ה"ז בחזקה של ל' יום:

יא אם ביום הראשון של פסח קכז אומר ברכת אתה גבור עד מוריד הטל ועד בכלל או במדינות אלו קכז עד מכלכל חיים ועד בכלל בלא מוריד הגשם צ' פעמים הרי נתרגל לשונו לומר (ו)רב להושיע (ו)מוריד הטל או (ו)רב להושיע מכלכל חיים כאלו אמר כן ל' יום קכח שכל יום מימות החול ג"כ אינו אומר אלא צ' פעמים ג' פעמים בכל יום ואם הרגל כשאומר מפורזין ק"ו ברצופין לפיכך אם אח"כ אינו זוכר אם הוכיר הגשם חזקה שלא הוכירו וא"צ לחזור וכן אם בשמיני עצרת אומר צ' פעמים אתה גבור עד ומוריד הגשם ועד בכלל ואח"כ נסתפק אם הוכיר הגשם חזקה שהוכירו (ויש חולקין על זה קכט וטוב לחוש לדבריהם לכתחלה שלא לעשות כן לסמוך על זה אבל אם עשה כן ואח"כ נסתפק אם הוכירו אין צריך לחזור כי כן עיקר):

קמ"ו מעם כרבת אתה הונן וכו' סעיף אחד:

א מפני שמותר האדם מן הכהמה היא הבינה והשכל קבעו ברכת אתה הונן ראש לאמצעות שאם אין בינה אין תפלה:

קמ"ז פירוש כרבת רפאנו ודינה וכו' סעיף אחד:

א רפאנו ה' ונרפא הושיענו כו' הוא לשון הכתוב רפאנו ה' וארפא הושיעני ואושיעה כי תהלתי אתה לפיכך אין לומר רפאנו ה' אלקינו אלא בלשון הכתוב:

קט כדלעיל ס"ד וט"ג.

קכ ס"ד וט"ג.

קכא ירושלמי תענית פ"א ה"א. לפירוש תוס' תענית ג, ב ר"ה בימות ורא"ש ריש תענית ופזר. ש"ע תמ"א ולבוש ס"ה. וראה לקמן ס"י קכח פמ"ה.

קכב כדלעיל ס"ד וירש ס"ה וט"ג.

קכג כדלעיל ס"ה.

קכד ראה לעיל ס"ג וט"ג ב' הדעות בזה.

קכה ס"ז ס"ק ג.

קכז תשב"ס ס"י רבה בשם מהר"ם מורגנובו. מור בשם הרא"ש. ש"ע ורמ"א ס"ט. מ"א ס"ק ג"ה.

קכו ראה לעיל ס"ג וט"ג ב' הדעות בזה.

קכח ראה לקמן ס"י תקפב ס"ג.

קכט רבינו פרץ מהגהות תשב"ס שם. וראה ס"ז ס"ק ג. ש"ת הלכות קפנות ח"א ס"י רפג.

סימן קטו

א מור וש"ע. וראה ברכות לז, א. וראה לקמן ס"י רצד ס"א.

ב מור בשם ירושלמי (ראה בכרכות פ"ה ה"ב). ש"ע.

סימן קטז

א ויניה ו, י.

ב רש"ל בתשובה ס"י סה, הובא במ"א.